

VANEMAEALISTE ÕPPIMISE TOETAMINE SOTSIAALTÖÖTAJATE ARUSAAMADES

Anna Krõlova

Tallinna Ülikooli Haridusteaduste instituut

ANNOTATSIOON

Õppimine on tänapäeva kiiresti muutuv maailmas üks toimetulekut mõjutavatest faktoritest. Ka vanemaealised inimesed peavad jätkama õppimist, et võimalikult pikaajaliselt iseseisvalt toime tulla. Iseseisev toimetulek mõjutab kogu ühiskonda, sest maailmas toimub demograafiline rahvastiku vananemine ja üksi elavaid vanemaealisi on järjest enam ka Eestis. Probleemiks on, et kodus viibivate vanemaealiste inimeste suhtlusvõrgustik on väike ja sellest tulenevalt ka vähene tugi leida õppimisvõimalusi. Üheks vähestest sotsiaalsetest kontaktidest ühiskonnaga on sotsiaaltöötaja. Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada, millised on sotsiaaltöötajate arusaamad nende vanemaealiste klientide õppimise toetamise võimalustest. Uurisin arusaamu kolme Tallinnas töötavate vene keelt kõnelevate avahoolduse sotsiaaltöötajate seas. Tulemustest selgus, et sotsiaaltöötajad ei ole varasemalt teadvustanud õppimise toetamise võimalusi oma töös vanemaealistega. Sotsiaaltöötajate sõnul jagunevad vanemaealised aktiivseteks ja passiivseteks. Aktiivsed teadlikult ja järjepidevalt tegelevad enesearenguga ja passiivsed iseseisvalt ei avalda huvi uute teadmiste ja oskuste vastu. Õppimise toetamise teenus vajab arendamist, eriti passiivsete vanemaealiste jaoks.

Võtmesõnad: vanemaealiste õppimine, funktsionaalne võimekus, vanemaealiste õpivõimalused, sotsiaaltöötaja.

SISSEJUHATUS

Ühiskonna vananemise teemat käsitletakse maailmas palju. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) hinnangul 2000. aastal oli maailma 60-pluss vanuses elanikkond 600 miljonit, mis on peaaegu kolm korda suurem kui sama vanuserühm aastal 1950 (205 miljonit). 2009. aastal ületas see 737 miljonit inimest ja 2050. aastaks prognoositav arv on 2 miljardit inimest, mis 50 aasta jooksul taas kolmekordistub (World Health Organization, 2015).

Aastakümneid tõstatakse sellega seotud küsimusi ÜRO Maailma Tervishoiuorganisatsioonis WHO's. Elanikkonna vananemine mõjutab jätkuvalt kõiki ühiskonna aspekte, sealhulgas töö- ja finantsturge, nõudlust kaupade ja teenuste järele, nagu näiteks haridus, eluase, tervishoid, pikaajaline hooldus, sotsiaalkaitse, transport, teave ja kommunikatsioon, samuti see mõjutab põlvkondadevahelisi sidemeid (United Nations, 2020). Seoses sellega Maailma Tervishoiuorganisatsioonis töötatakse välja pikema perspektiivi strateegiaid, mis peaks toetama maailma riike teel vanemaealiste elukvaliteedi parendamiseni, ehk teel tervele vananemisele, mille üheks osaks on nende õppimisvõimalused (World Health Organization, 2020). Eestis uuritakse Tallinna Ülikooli demograafia Keskuses seda esmakordselt inimkonna ajaloos toimuvat protsessi ja järeldatakse, et „vananemist tuleb pidada nüüdisaja suureks võimaluseks, mis annab olulise arenguperspektiivi neile riikidele, kes oskavad hoida oma eaka rahvastiku heas tervises ja toimetulevad ning kiiresti kohaneda”. (Sakkeus, 2012)

Teoreetiline arusaam eakate inimeste õpetamise olemusest ja rollist loodi eelmise sajandi seitsmekümnendate aastate keskel (Halitski, 2000). Paljudes Euroopa riikides (näiteks Soomes, Rootsis, Taanis, Hollandis, Prantsusmaal, Inglismaal, Poolas jt) on selles valdkonnas head praktikad ja kogemused, millest parimaid ja meie ühiskonnale sobilikke saame kasutusele võtta. Näiteks iseseisvalt ilma kindla finantseerimiseta toimetav kett kolmanda ea ülikoole¹ Suurbritannias, kellel on 40-aastane kogemus. Või Eesti tähelepanu keskpunkti tihti sattuva Soome haridussüsteemi 60-aastase kogemusega rahvaülikoolid² nende eakate akadeemiatega.

Rahvastiku vananemine ja kiired muutused ühiskonna ja tehnoloogia arengus tekitavad vajadust õppida ka vanemas eas, et võimalikult kauaks säilitada funktsionaalset võimekust. Viimaste aastate uuringud tõestavad, et õppiv inimene on keskmiselt tervem, millest võib järeldada, et õppimine vanemas eas võib vähendada sotsiaalhoolekande koormust (Tambaum, 2016).

Teema aktuaalsust kinnitab ka minu isiklik kogemus, kus vene keelt kõnelevas suhtlusringkonnas olen tuttav inimestega, kelle eakate vanemate eluviis on kinnine, pigem tubane, ja nad kurdavad üksilduse üle. Vestlusest ühe sotsiaaltöötajaga selgus, et temal on kliente, kes ei toeta aju aktiivsust ja see on tema arvates üks olulistest põhjustest nende vaimse ja füüsilise seisundi halvenemisel. Kuna sotsiaaltöötaja põhiülesanneteks on ennetustöö, klientide ja nende lähedaste nõustamine ning nendega koostöös toetavate tegevuste

¹ <https://www.u3a.org.uk/>

² <https://kansalaisopistot.fi/kielet/english/what-can-i-study-at-an-adult-education-centre/>

kavandamine ja elluviimine (Kutsekoda, s.a.), mille käigus kohtutakse vanemaealistega, siis see teenus võiks sisaldada ka õppimise toetamist. Eelpool toodu põhjal sõnastasin uurimisküsimust: **kuidas kogevad sotsiaaltöötajad vanemaealiste õppimise toetamise võimalusi?**

2021 aastal oli läbi viidud Seenoritöö tegijate uuring „Kas seenioritöö on hobi või amet?“ (EPALE Keskus, 2021), mille lõppeesmärk on anda soovitusel, kuidas edasi arendada professionaalset seenioritööd Eestis. Muu hulgas uuring sisaldas küsimusi ka seenioritöö tegijate teadmiste kohta vanemaealiste õppimise võimalustest. Uuring oli läbi viidud eesti keeles. Minu uurimistöö eesmärk sarnaneb selles osas eelmainitud uuringuga sisu poolest, kuid minu sihtgrupp on vene keelt kõnelevad sotsiaaltöötajad.

VANEMAEALISTE FUNKTSIONAALNE VÕIMEKUS KUI TOIMETULEKU EELDUS JA ÕPPIMISE VAHEND

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon WHO (World Health Organization, 2020) defineerib tervet vananemist kui protsessi, mis aitab arendada ja säilitada funktsionaalseid võimeid, mida inimene vajab väärtuslikuks eluks vanemas eas. Funktsionaalne võimekus koosneb sellistest võtetest, teadmistest ja oskustest, mis võimaldavad eakatel inimestel elada ja tegutseda kooskõlas oma väärtuste ja ideedega.

Funktsionaalset võimekust liigitatakse viieks põhivõimekuseks, milleks on põhivajaduste rahuldamine, õppimine ja arenemine, et olla otsustusvõimeline, olla liikuv, uute suhete säilitamine ja loomine ning ühiskonda panustamine (Ванюхина, 2014; Ендылетова, 2015; Кошарная & Щанина, 2013).

Vanemaealised tahavad jätkuvalt panustada ühiskonda ja jätkata tööd. Selleks, et olla kõrge vanuseni töövõimeline, peab kogu aeg õppima, arenema, ajaga kaasas käima. Inimene vajab elus toetust oma identiteedile, et olla võimeline uurida ja mõtestada muutuvat maailma. Tänapäeva inimesel on keeruline säilitada ühtset identiteeti terve elu jooksul, ja mida vanem on inimene, seda vähem on turvatunnet oma koha suhtes ühiskonnas (Tambaum, 2012). Õppimisel on suur roll funktsionaalse võimekuse arendamiseks ja säilitamiseks.

Eestis aktiivselt tegeletakse vanemaealiste elukvaliteedi tõstmisega. Kaardistatakse vajadusi ja arendamise võimalusi. 10 aastat tagasi 61 erineva asutuse esindajate poolt oli koostatud Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020 (Sotsiaalministeerium, 2013). Selle dokumendi kuues peatükk vaatleb vanemaealiste osalemist elukestvas õppes ja rõhutab, et vanemaealiste puhul on lisaks formaalsele ja mitteformaalsele õppele oluline arvestada ka

informaalse ehk iseseisva õppe tähtsust, sh meediast, sõpradelt, pere liikmetelt, kolleegidelt jt. Informaalse ehk iseseisva õppimisena võib vaadelda näiteks ka kultuuris osalemist ning ise kultuuritegevuste harrastamist. Informatsiooni hankimine meedia vahendusel, raamatute lugemine, muuseumide ja näituste külastamine avardab silmaringi ja aitab arendada eneseväljendust, keskendumist, ja omandada uusi teadmisi. Ka loomekollektiivides osalemine ärgitab omandama uusi teadmisi ja oskusi. Igasugusel kultuuris osalemisel on informatiivne ja hariv külg.

Uuringute tulemuste põhjal selgus, et vanemaealiste õppe toetamiseks on vaja inimesekeskset lähenemist (Praxis, 2017). Praktiliselt see tähendab, et peaks rohkem tegelema vanemaealiste ja nende lähedaste informeerimisega ja nõustamisega info jagamise, sihtrühmale suunatud kampaaniate, karjäärinõustamise näol. Vanemaealiste koolituste kujundamisel ja pakkumisel on oluline arvestada sihtrühma erineva õppetempo, -meetodite ja huvidega. Sealhulgas ka e-õppe meetodite tutvustamine ja digioskuste õpetamine on hinnatud vajalikeks. Vanemaealiste õppe toetamisesse on oluline kaasata ka tööandjaid: tõstma teadlikkust vanusjuhtimisest, töökohal õppimise võimalustest, informeerima sekkumiste mõjudest erinevatele vanuserühmadele. Sama uuringu tulemustes räägitakse ka põlvkondadevahelisest kogemusteadmiste vahetamisest mõlemas suunas, vanematelt ja kogenumatelt noorematele, noorematelt ja nutikamatelt vanematele.

Samas uuringud näitavad ka seda, et vanemaealiste osalemine elukestvas õppes on Eestis traditsiooniliselt madal. 2017 uuringu andmetel Eesti oli Põhjamaade seas kõrgel kohal noorte õppes osalemise poolest kuid, vanusega kahaneb see eelis kiiresti. Uute oskuste ja teadmiste omandamine õppes või koolitustel väheneb vanusega. (Praxis, 2017)

PRAKTILISED NÄITED VANEMAEALISTE ÕPPIMISVÕIMALUSTE KOHTA

Aastal 2021 kaardistades olemasolevaid vanemaealistele suunatud vaba aja sisustamise teenuseid Tallinnas, mina leidsin nelja erinevat tüüpi institutsioone.

1. Tallinna Linnavalitsus reguleerib **eakate päevakeskuste** toimimist. Päevakeskus on kokkusaamispaigaks, kus vanemaealised saavad omavahel aktiivselt suhelda, võtta osa erinevatest huviringidest, käia kuulamas loenguid elulistel teemadel, tähistada koos omaealistega pidulikult tähtpäevi, saada osa põnevatest väljasõitudest. 2021. aasta andmetel on neid Tallinna erinevates piirkondades kaheksa³. Külastades päevakeskuste kodulehti

³ <https://www.tallinn.ee/Teenus-Eakate-paevakeskused>

avastasin, et enamusel neist täielikult puudub info venekeelse kasutaja jaoks. See tähendab, et vene keelt kõnelevatel vanemaealistel, kes saavad kasutada arvutit ja interneti kaudu otsida õppimise võimalusi, puudub võimalus leida päevakeskuste pakutavaid teenuseid selle kanali kaudu. Samas mõnel päevakeskuse kodulehel (Lasnamäe Sotsiaalkeskus, Mustamäe Päevakeskus ja Kesklinna Sotsiaalkeskus) vähene venekeelne info on olemas. Nõmme Vaba Aja Keskus on ainuke linna eelarvel olevatest sotsiaalkeskustest, kes on arendanud ka eestikeelse virtuaalse õppimise keskkonna⁴, mis võimaldab ligipääsu kodus viibivate teenuse kasutajatele.

2. Teist tüüpi suuremad korraldatud institutsioonid vanemaealiste õppimiseks on nn **väärikate ülikoolid**, mis tegutsevad nii iseseisvalt, nagu näiteks Hopneri maja Seenioride Ülikool⁵, kui ka ülikoolide juures, nagu näiteks Tallinna Tehnikaülikooli Kolmanda Nooruse Rahvaülikool⁶ ja Tartu Ülikooli väärikate ülikoolid⁷ üle Eesti. Viimased pakuvad õppimist nii eesti kui ka vene keeles.
3. Õppetegevust seenioridele pakuvad ka **raamatukogud**, näiteks Tallinna Keskraamatukogu korraldab nii eesti- kui venekeelsete kursuste seeriaid „Seeniorid digitargaks!“ „Seenioride Skype vestlusklubid“ jmt⁸, ja pakub ka virtuaalsete kursuste teenust. Rahvaraamatukogude kohustust tagada elanikele vaba ja piiramatu juurdepääs informatsioonile, teadmistele, inimhõlme saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist reguleerib riigiseadus⁹.
4. Lisaks kohalike omavalitsuste baasil sotsiaalteenuse raames pakutavatele teenustele tegutsevad ka **teised erinevad asutused ja eraisikutest vabatahtlikud**: MTÜ Kuldne Liiga¹⁰, MTÜ 65B¹¹, Eesti Pensionäride Ühenduste Liit (EPÜL) lõi oma VeebiTV¹², mille eesmärgiks on tuua eakad lähemale tänapäevastele meediakanalitele, pakkudes eakatele asjakohaseid uudiseid ja kajastades ühiskonnas toimuvaid protsesse. Seenioride arvutiõppe konsultant Karl Gustav

⁴ <https://www.nomme.ee/eakate-paevakeskused/virtuaalne-keskus/virtuaalne-keskus/>

⁵ http://www.hopnerimaja.eu/Seenioride_%C3%9Clikool

⁶ <http://www.eakad.ee/tknr/>

⁷ <https://ut.ee/et/vaarikate-ulikool>

⁸ <https://keskraamatukogu.ee/seenioridele/>

⁹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017055#>

¹⁰ <https://www.liiga.ee/>

¹¹ <https://65b.weebly.com/>

¹² <https://www.youtube.com/channel/UCIVGQWbfIRDQvbuK5ul4xdw>

Adamsoo lõi koroonaisolatsiooni ajal Facebookis eakate eestikeelse nutiabi grupi¹³ ning veab ka „Prillitoosi Nutiabi“¹⁴ rubriiki. Tallinna ülikooli Eesti demograafia keskuse teadur Tiina Tambaum, tuntud ka kui professionaalne vananeja, on võtnud südameasjaks õpetada Eesti inimesi teadlikult vananema. Ta veab Facebookis üle tuhandeliikmelist gruppi „Vananemine algajatele“¹⁵ ja Youtube’is samanimelist vlogikanalit¹⁶, kus muu hulgas jagab nippe, kuidas telefonitsi sisukat seltsi pakkuda. Samuti tema algatusel koostöös teiste MTÜ „B65“ liikmetega on välja andnud ülesannete kogumik „Särts“¹⁷, mida võib vanemaealistega lahendada, et aju vormis püsiks. Ei saa mainimata jätta ka Eestimaa eakate eneseteostuse lipulaeva ja Eesti sotsiaalmaastiku vanemaealiste eneseabiliikumise majaka, milleks on Vanurite Eneseabi- ja Nõustamisühing (VENÜ)¹⁸, mis tegutseb Tallinnas ja tähistas 2020. aastal oma 25. juubelit. Ühingul on rikkas väärikas ajalugu ja suur kogemus, mis tõestab kogu ühiskonnale, kui tegusad võivad olla vanemaealised kodanikud, kui neil on selleks suurepärased võimalused ja tingimused (Hankewitz, 2020). Küllastasin ühingu ja selle pikaajaline juhatuse esimees Heino Hankewitz lahkelt tutvustas ühingu elu ja tegevusi. Minul tekkis helge kadedustunne ja soov tuua VENÜ kogemust üle meie ühiskonna vene keelt kõnelevatele vanemaealistele. VENE VENÜ.

Tallinnas vanemaealiste õppimise valdkonnas pakutakse palju erinevaid võimalusi, ja nagu nende võimaluste ülevaade näitas, nad on mõeldud enamasti eesti keelt kõnelevate inimestele. Samas on Tallinnas palju vene keelt kõnelevaid vanemaealisi, kelle jaoks jääb õppimise teenus kättesaamatuks või ei olda olemasolevatest venekeelsetest teenustest teadlikud, kuna ka vastav info on enamasti eestikeelne. Mõnede kodus viibivate vanemaealiste inimeste suhtlusvõrgustik on eriti väike, ja sotsiaaltöötaja on tihti üksikutel kodustel vanemaealistel üks vähestest sotsiaalsetest kontaktidest ühiskonnaga.

SOTSIAALTÖÖTAJA KUI VANEMAEALISTE ELANIKE ÕPPIMISE TOETAJA

¹³ <https://www.facebook.com/groups/860720104352905>

¹⁴ <https://www.facebook.com/watch/113227488836514/261135261815982/>

¹⁵ <https://www.facebook.com/groups/600396134026590>

¹⁶ <https://www.youtube.com/channel/UCmZnaieT3VouLrwN2XtP3AA>

¹⁷ <https://65b.weebly.com/saumlrts.html>

¹⁸ <https://venu.ee/>

Aastal 2021 Tallinna Ülikooli doktori ja ühiskonnateaduste instituudi teaduri Tiina Tambaumi sõnul meie ühiskonnas on vanemate inimeste suhtes patroneeriv hoiak ja käitumine. Neilt ei julgeta muutust oodata. Püütakse nende vajadusi välja mõelda ning sotsiaalhoolekande teenuste näol pakkuda seda, mida arvatakse, et nad ootavad. Uurijad on mugavad - uuritakse neid, keda kätte saadakse: aktiivseid, organiseeritud, uuritakse aktiivsete motivatsiooni, kirjeldatakse olukorda, aga ei arendata uusi vahendeid. Probleem on vanemate inimeste kaasamine teemadesse, mis praegu maailma raputavad - vanemad inimesed ei ole ei haridusprogrammide sihtgrupp ega muudatustele kaasaaitajad. Vanematele inimestele ei esitata ootusi, et nad on kodanikud ja nad peavad eluga kaasas käima (Tambaum, 2021b).

Tallinna arengustrateegia 2035 (Tallinna Linnavalitsus, s.a.) kohaselt on eakate hoolekande eesmärk võimaldada eakal võimalikult kaua elada oma kodus täisväärtuslikku elu ning osaleda aktiivselt ühiskonnaelus. Esmatähtis on arendada toetavaid teenuseid eakate hakkamasaamisel kodus ja leevendada lähedaste hoolduskoormust. Arengustrateegias on esile toodud, et eakatele teenuste asukohtade planeerimisel peab arvestama universaalse disaini põhimõtetega, hea ühistranspordiühenduse kättesaadavusega ning kaugusega teistest teenustest ja rekreatsioonivõimalustest. Seejuures pakutakse eakatele eluasemeid, milles on ühendatud iseseisev elamine ning eakatele vajalikud teenused. Nende eesmärkide saavutamine näeb ette ka vanemaealiste õppimise korraldamise vajadust, kuna strateegia taotleb võimalikult pikaajalist vanemaealiste iseseisvat toimetulekut ja funktsionaalse võimekuse säilitamist. Inimese areng ei toimu individuaalselt, vaid selleks peab olema loodud arengut stimuleeriv keskkond.

Sotsiaaltöö edendab inimeste heaolu ja sotsiaalset ühtekuuluvust, aitab kaasa sotsiaalsetele muutustele ja arengule nii üksikisiku, organisatsiooni kui ühiskonna/kogukonna tasandil. Sotsiaaltöös on tähtsal kohal sotsiaalne õiglus ja inimõigused, kollektiivne vastutus ja erinevuste austamine (Selg, 2014).

Tase 6 sotsiaaltöötaja kutsestandardist (Kutsekoda, s.a.) tulenevalt sotsiaaltöötaja põhiülesanneteks on ennetustöö, klientide ja nende lähedaste nõustamine ning nendega koostöös toetavate tegevuste kavandamine ja elluviimine.

Sotsiaaltöö eakatega tegevusnäitajad:

1. hindab kliendi east ning tervisest lähtuvalt tema toimetulekut eluga ja abivajadust;
2. koostöös eaka ja tema lähedastega valib välja sobivad teenused; juhendab eakat ja tema lähedasi teenuseid ja toetusi kasutama, vajadusel suunab teenusele;

3. tutvustab kliendile ja tema lähedastele abivahendite saamise võimalusi ning abistab abivahendi hankimisel, kaasates selleks vajadusel ka teiste erialade spetsialiste; selgitab välja erivajadusega inimese elukeskkonna kohandamise vajaduse ja võimalused;

4. korraldab eakatele sotsiaalhoolekandelist abi; toetab ja nõustab omastehooldajaid jt mitteformaalseid abistajaid, teenuseid osutavaid isikuid ja organisatsioone; korraldab hooldusteenuste osutamist, leiab kompromisse lähedastega. (Kutsekoda, s.a.)

Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et eakatega tegeleva sotsiaaltöötaja ülesanded on seotud tegevustega, mis on otseselt seotud õppimisega. Ta hindab kliendi toimetulekut ja lähtuvalt oma hinnangust koostöös kliendiga valib teenuseid, juhendab teda nende kasutamisel, tutvustab nende saamise võimalusi, ehk kaasab oma klienti, millega tekitab õppimise olukorda, mis omakorda kindlustab pikemaajalist iseseisvat toimetulekut. Samas aga teenus õppimise tuge ei sisalda.

UURINGU KONTEKST

Eestis vanemate inimeste tervishoiukorraldus on arendanud erinevaid sotsiaalhoolekande teenuseid. Tallinnas pakutakse järgmisi avahooldusteenuseid: koduteenused (kodu- ja isikuabi), sotsiaalvalveteenus (valvenupp), koduõendus- hooldus, päevahoid mäluhäiretega isikutele, päevakeskuse teenused (Seppel, 2014). Intervjuude läbiviimiseks otsisin koduteenust osutavaid sotsiaaltöötajaid. Koduteenus on mõeldud iseseisvalt toimetulevatele inimestele, kes vajavad abistamist kodustes tingimustes (Sotsiaalministeerium, 2022), st abi toimingutes, mis on vajalikud kodus elamiseks, kuid mida inimene ilma kõrvalabita sooritada ei suuda, näiteks küttepuude või vee tuppä toomine, abistamine toidu valmistamisel, koristamisel, pesemisel vms. Teenus hõlmab ka abi korraldamist väljaspool inimese kodu, kui see on vajalik tema igapäevaseks toimetulekuks, näiteks poest toidu toomine, saatmine arsti juurde jms. Teenuse raames osutatav kõrvalabi võib seisneda ka isikuabi osutamises. Isikuabi tähendab abistamist enesehooldusega seotud toimingute sooritamisel, näiteks juhendamist ja abistamist toidu valmistamisel, riiete korrastamisel, juhendamist hügieenitoimingutes ja hooldusabivahendite kasutamisel, abistamist liikumisel.

MEETOD JA ANDMETE ANALÜÜS

Selleks, et mõista ja tõlgendada inimeste kogemusi ja seletada sotsiaalset tegelikkust inimeste tähenduste kaudu, valisin kvalitatiivse uurimisviisi, mis jälgib seisukohta, et

tegelikkus on sotsiaalselt konstrueeritud. Uurimine on suunatud avastamisele, mõistmisele ja hüpoteeside või teooria konstrueerimisele (Johnson & Christensen, 2012).

Andmete kogumiseks valisin poolstruktureeritud individuaalintervjuud, mida viisin läbi avahooldust osutavate sotsiaaltöötajatega. Avatud küsimuste abil vestlus kulgeb avatult, lähtudes situatsioonist ja saab koguda intervjuueeritavate seisukohti, arvamusi, olukorra ja sündmuste hinnanguid, mis neil on tekkinud seoses tööga uuritava sihtgrupiga (Hirsjärvi et al., 2005; Õunapuu, 2014).

Uuringu valimi moodustavad vene keelt kõnelevad sotsiaaltöötajad, kes pakuvad avahooldust eakatele inimestele. Intervjuueeritavate leidmiseks pöördusin Lasnamäe, Mustmäe ja Põhja-Tallinna LOV sotsiaalhoolekandesse, saates intervjuueerimise päringuid e-maili aadressidele.

Kokku intervjuueerisin kolme avahoolduse teenust teostavat sotsiaaltöötajat erinevatest Tallinna piirkondadest. Üks töötab Lasnamäel (50-aastane N. 8-aastase tööstaažiga), üks Põhja-Tallinnas (48-aastane L. 5-aastase tööstaažiga) ja üks Mustamäel (38-aastane D. 8-aastase tööstaažiga). Intervjuud kestsid keskmiselt 40 minutit ja toimusid erineval viisil, lähtuvalt intervjuueeritava soovist: kahega kohtusime, ja ühega vestlesime telefoni teel. Kõik intervjuud said intervjuueeritavate loal lindistatud, mille transkribeerisin intervjuu läbiviimise keeles. Transkribeeritud uurimismaterjali kokku oli 21 lk.

Kvalitatiivse uurimuse korral on esialgne materjal vähem struktureeritud ja alles analüüsi käigus saab teha lõplikku otsuse selle kohta, missuguseid materjali külgi analüüsima hakata ja mida mitte (Lagerspetz, 2017). Arvestades uurimiseetika printsiipidega, tegin intervjuud anonüümseks, jättes nähtavaks kõik intervjuudest välja tulnud seisukohad ja asendades intervjuueeritavate nimed tähtedega N, L ja D.

Kogutud andmete analüüsiks kasutasin sisuanalüüsi induktiivset kodeerimist: esimeses etapis lugesin transkriptsiooni ja märgistasin koodid, tõlkides neid eesti keelde; teises etapis liigitasin koodid tähenduskategooriatesse; kolmandas etapis kategooriate liigitamise tulemusena moodustusid neli peakategooriat, milleks on: kliendi profiil, teenus, kliendi suhtumine õppimisse, sotsiaaltöötaja arusaam vanemaealiste õpivõimalustest (Tabel).

Tabel. Sotsiaaltöötajate arusaamade põhjal moodustunud kategooriad

KLIENDI* PROFIIL	Passiivse kliendi profiil	
	Aktiivse kliendi profiil	
TEENUS	Tööülesanded	
	Rahuldamata vajadused:	Suhtlemise vajadus
		Jalutamise vajadus
KLIENDI SUHTUMINE ÕPPIMISSE	Soov areneda	
	Suhtumine õppimisse	
SOTSIAALTÖÖTAJA ARUSAAM VANEMAEALISTE ÕPIVÕIMALUSTEST	Teadlikkus õppimisvõimalustest	
	Arusaam vanemaealiste õpivõimest	
	Õppimise toetamine	
	Nutiseadmed	

* Intervjueeritavad nimetavad oma teenuse vanemaealisi kasutajaid klientideks

TULEMUSED

Tulemused esitan kategooriate kaupa ja illustreerin näidetega intervjuudest, mille esitan kaldkirjas.

KLIENDI PROFIIL

Sotsiaaltöötajate arusaamades avaldus vanemaealiste profiil, nimetati passiivset ja aktiivset klienti.

1. Passiivse kliendi profiil

Sotsiaaltöötajad kirjeldasid enda kogemust, kus enamus nende klientidest on väga kinnise elustiiliga ja madala sotsiaalse aktiivsusega. Neil on kehv tervis, väike suhtlusringkond, puuduvad huvid. Näited intervjuudest:

- „Minu kliendid on piiratud ruumis, liikumises, tervisega on probleeme“(N).
- „Nad istuvad kodus, nelja seina vahel, neil on oma kinnine maailm, neil isegi toitumine on ühesugune. Nemad ei ela täisväärtuslikku elu, nad ei tule toime oma vanadusega, haigustega. Nad annavad alla, elavad elu lõpuni ja ongi kõik“(D).

2. Aktiivse kliendi profiil

Sotsiaaltöötajate kogemustest ilmnes vähemalt üks klient, kes erinevalt esimese kategooria klientides tunneb arenemisvajadust ja leiab selleks võimalusi ka kõrgemas eas. Näited intervjuudest:

- „*Ta on sellise elusa iseloomuga. Ta on olnud eluaeg juhi positsioonil ja talle alati meeldis edasi liikuda, areneda. Ja ka vanas eas ta liigub edasi, areneb*“(N).
- „*Ta on endine sportlane. Tema kodus alati mängib klassikaline muusika või raadiost tuleb jutusaade. Kodus on tunda rahumeelsust, ta loeb raamatuid tihti*“(L).
- „*On selline kontingent „karastatud“ inimesi, kes ei piira oma maailma raskuste ja haiguste pärast. Ta on alati kursis toimuvaga, ta on juba 90-aastane, aga arutab asjadest kaasaegselt. Lihtsalt inimesel on selline elustiil, ta ei anna alla, ta tunneb huvi*“(D).

TEENUS

1. Tööülesanded

Kõik sotsiaaltöötajad kirjeldavad oma tööülesandeid, kui klientide abistamist füüsiliste põhivajaduste rahuldamises. Kusjuures enamasti kliendid peavad iseseisvalt hakkama saama. Põhilisteks tegevusteks nimetati toidu toomist, apteegis käimist, koristamist, abi dokumentide vormistamisel. Arenguvõimalused on pigem välisatud. Näited:

- „*Nende peamine vajadus on esmased elulised vajadused, nii öelda et jääda ellu: toidupood, apteek, kodu koristus. Sotsiaalne abi ka. Dokumentidega, näiteks. Sellega meie neid abistame. Kliendi arenguvõimalustest juttu siin ei ole*“(N).
- „*Me stimuleerime neid iseseisvalt toimetama. Näiteks toitu me neile ei valmista. Seda nad peavad ise tegema*“(L).
- „*Nad on suhteliselt iseseisvad, aga meie aitame neid siis, kui nad ise ei saa hakkama. Arsti juurde võime saata ka näiteks*“(D).

2. Rahuldamata vajadused

Sotsiaaltöötajad näevad vajadust arendada sotsiaalteenust selles suunas, et avahoolduse klientidel oleks võimalus jalutada õues ja suhelda teiste inimestega. Nemad ei näe võimalust rahuldada neid vajadusi oma tööülesannete raames. Sotsiaaltöötajate hinnangul jalutamise ja suhtlemise võimaldamine nende klientidele on palju tähtsam õppimisvõimaluste võimaldamisest.

2.1. Klientide suhtlemise vajaduse näited:

- „*Info telekast ja minu isiklik elu – need on nagu kaks akent välisesse maailma, jah*“(N).
- „*On kliente, kes palju räägivad-räägivad-räägivad... neil on suhtlemisvajadus*“(L).
- „*Neil on väga suur puudus suhtlemisest! Väga! Aga kust neil seda võtta?*“(D).

2.2. Klientide jalutamise vajaduse näited:

- „Minu arust, on õppimisest palju tähtsam vajadus inimesega jalutada. Värskes õhus olemine on tervise jaoks palju olulisem“(N).
- „Tema väga tahaks jalutama minna, tahaks kuskil väljas käia“(D).

KLIENTIDE SUHTUMINE ÕPPIMISSE

Sotsiaaltöötajad erinevalt kogevad oma klientide õppimise ja huvitegevuste vajadusi. Sotsiaaltöötajad N ja L näevad pigem, et nende klientidel on uute teadmiste ja oskuste õppimise huvi. Ja nad kogevad et kliendid enamasti leiavad selleks võimalused. N ja L toovad sellekohaseid näiteid. Sotsiaaltöötajal D on teistsugune hoiak, mille üheks põhjuseks ta toob oma arusaama õppimisest kui vaid formaalses vormis teadmiste ja oskuste omandamise viisist.

1. Näited soovist areneda:

- „Aju püüab midagi uut uurida kuni viimse hingamiseni. Iga vanemaealise inimese aju on uudishimulik.“(N).
- „Kodune klient hakkas rõdul aeda kasvatama. Teine tikib ja joonistab, päevikut peab. Räägib, et midagi peab ju tegema! Tuleb välja, et mitte tervis põhjendab õppimise ja arenemise soovi“(L).
- „Nendest väga vähestel on soovi kuidagi ennast harida, minul praktikas selliseid ei olnud“(D)

2. Näited suhtumisest õppimisse:

- „Jah, ma näen neis huvi midagi uut õppida. Pigem jah. Midagi meisterdada näiteks.“(N).
- „Ei-ei, mis programmid, mis õppimine?... Ei, neid ei huvita miski. Neis ei saa äratada millestki huvi“(D).

SOTSIAALTÖÖTAJA ARUSAAM VANEMAEALISTE ÕPIVÕIMALUSTEST

1. Teadlikkus õppimisvõimalustest

Kõik sotsiaaltöötajad on teadlikud õppimisvõimalustest, mida pakuvad sotsiaalkeskused. Kuid nad ei seosta neid võimalusi oma klientidega, kuna nad on enamasti koduse eluviisiga. N ja L tõid välja ka raamatukogude raamatute koduvedu teenust, kui õppimisvõimalust. D oli seisukohal, et temal ei ole kliente, kes oleks võimelised õppimisvõimalusi kasutama ja seoses sellega ta ise ka ei tundnud huvi selle teema vastu. Näited intervjuudest:

- „Sotsiaalkeskuses on stendil info olemas. ...kodustele klientidele teoreetiliselt peaksime meie infot edastama. ... veel raamatukogud, kes toovad raamatuid koju“(N).

- „Jah, ma nägin, nad kogunevad meie sotsiaalkeskuses ja midagi seal teevad. Väga aktiivsed on. Võimlemist, malet, doomino, keeli õpivad... Aga see ei ole kodustele“(L).
- „Ei, mina ei tea, milliseid on erilisi arenguprogramme. Olen kuulnud, et mingid kursused kuskil on, näiteks arvutiõpe, aga need on ju nendele pensionäridele, kes on iseseisvad. Minu praktikas selliseid ei ole“(D).

2. Arusaam vanemaealiste õpivõimest

N ja L kogevad oma kliente enamasti kui võimelisi õppima, kuid toovad välja keerulisi momente, mida peab arvestama õppimisvõimaluse pakkumisel. Nad räägivad ka vajadusest arendada õppimist toetavat teenust kodus viibivatele klientidele. D ei näe õppimisvõimet oma klientidel.

- „Oleks hea välja mõelda midagi sellist, et nad saaks kodus õppida. Nutiseadmed on suureks abiks, et leida, mis pakub südamele rahu ja huvi“(N).
- „Muidugi on oma keerukused. On selliseid, kes küsivad, uurivad, kuulavad. Aga on ka selliseid: „Ei! Mida sa mulle seletad? Tean ise kõike!““(L).
- „Õppimine? Naeruväärne. See on mõttetu küsimus, kui tegemist on raskelt haigete inimestega. Õppimine on suur koormus psüühikale. Ma räägin teile, seda neil ei ole vaja! Meile sellised kliendid ei satu“(D).

3. Õppimise toetamisest

N ja L tõid näiteid õppe toetamise olukordadest, mis tekivad neil aeg-ajalt klientidega. Need on olnud spontaansed ja enamasti seotud nutiseadme kasutamisega. N tõi näite olukorrast, kus klient teda ennast õpetas küpsetama kooki. N ja L ei näe võimalikuks osutada õppimise toetamist oma teenuse raames, kuna selleks puudub ressurss. Kõik kolm sotsiaaltöötajat toetavad oma klientide iseseisvat toimetamist, võimestades neid ise tegutsema ja tegema jõukohaseid tegevusi.

- „Mina vahest saan neile näidata, kuidas midagi nutiseadmes või arvutis kasutada. Midagi saavad nemad mulle õpetada. Õpime üks teiselt. Aga teenusena seda peaks eraldi pakkuma. Meie ressurss seda ei võimalda“(N).
- „Meie stimuleerime neid iseseisvalt toimetama. Ütleme: tehke seda, mis on teile jõukohane, te suudate ise veel väga palju. See käib nii. Proovige. Üks klient palus päästa teda suitsetamisest. Otsisime koos rakendust telefonis. Näitasin, kuidas kasutada“(L).

4. Nutiseadmed

Kõik kolm sotsiaaltöötajat tõid välja erinevust, mida nad kogevad klientides, kes aktiivselt kasutavad nutiseadmeid. Need kliendid on teadlikumad maailmas toimuvast, suhtlevad rohkem, on aktiivsemad, leiavad vajalikku infot iseseisvalt.

- „Alguses ta rääkis: „ei-ei, mul ei ole vaja seda teie tehnikat“. Aga nüüd ütleb: „kuidas ma ilma tahvelarvutita varem elasin?“ (L).
- „Nad kasutavad internetti, et olla seotud maailmaga“ (D).
- „...kes kasutavad internetti, neil on parem info kättesaadavus. Nad paremini mõistavad, mis maailmas toimub“ (L).
- „Ostis endale tolmuimaja-robotit. Õppis selgeks. Kutsus teda Vassiliks“ (N).
- „Igäihele üks tahvelarvuti, ja siis on alati, mida õppida!“ (N).

ARUTELU

Tulemustest selgus, et sotsiaaltöötajad pidasid vanemaealiste õppimise juures oluliseks eristada kahte tüüpi kliendiprofiili: aktiivsed ja passiivsed. Sotsiaaltöötajad kogevad vahet nende õppimise võimetes, tuues välja, et aktiivseid kliente avahoolduses on vähe. Selgus, et aktiivseid kliente iseloomustasid sotsiaaltöötajad kui vanemaealisi, kes tunnevad vajadust käia eluga kaasas ja avaldavad soovi areneda. Tulemustest nähtub, et sotsiaaltöötajate arvates nad leiavad selleks võimalused või otsivad iseseisvalt abi. Tulemused on kooskõlas seisukohtadega, et õppimisel on suur roll funktsionaalse võimekuse arendamisel ja säilitamisel. Selle kliendiprofiili esindajad tõestavad, et inimene igas vanuses vajab elus toetust oma identiteedile, et olla võimeline uurida ja mõtestada muutuvat maailma.

Tulemustest selgus, et sotsiaaltöötajad on kogenud avahoolduse teenuse kasutajatest enamust passiivsete klientidena, kes ei avalda aktiivselt huvi uute teadmiste ja oskuste omandamiseks. Nende elu kirjeldavad sotsiaaltöötajad kui ellujäämist, rahulikku elamist surma ootel, leppimist olukorraga. Samas kaks kolmest intervjuueeritud sotsiaaltöötajast kogevad oma klientide vastutulelikust, uudishimu ja soovi areneda olukorras, kus seda pakutakse. Seda nähtust kinnitavad ka uuringu „Kas seenioritöö on hobi või amet“ (Tambaum, 2021) tulemused, mis tõid esile pakutavate sotsiaalhoolekande teenuste valiku kitsast suunda: pakutakse vaid seda, mida küsitakse, aga ei osata pakkuda muud, mida küsida ei osata.

Osutatavat avahoolduse teenust sotsiaaltöötajad kirjeldavad kui abi füüsiliste baasvajaduste rahuldamisel. Inimese arengu vajadust kõrgemas eas peetakse ka oluliseks, kuid arvatakse, et selle vajaduse rahuldamiseks avahoolduse teenust osutatavatel sotsiaaltöötajatel

ei ole ressursi. Õpivõimalustest palju olulisemaks peetakse klientide vajadust jalutada värskes õhus ja suhelda teiste inimestega.

Selgus, et sotsiaaltöötajad teavad vähe õpivõimalustest, mida pakutakse veebis ja seda kanalit pidasid nad eakatele kättesaamatuks, sest nutiseadmeid kasutavad väga vähesed kliendid ja enamasti vaid suhtlemiseks. Samas tõid kõik kolm intervjuueeritavat välja nutiseadmete kasutamise kasu vanemaealiste elus.

Sotsiaaltöötajad tõid välja näiteid õppimise toetamisest, kus nad abistavad oma kliente nutiseadmete või -rakenduste kasutamisel. Samuti nad toetavad oma klientide iseseisvust, lastes neil teha jõukohaseid toimetusi. Samas sotsiaaltöötajad on seisukohal, et õppimistoetamise teenust peaks arendama professionaalseks ja pakkuma nende vanemaealistele klientidele eraldi teenusena või korraldama ümber avahoolduse teenust nii, et sotsiaaltöötajal oleks selleks teadmisi ja ressursi. Intervjuueeritud sotsiaaltöötajate jaoks vanemaealiste õppimise teema oli uus ja õpetlik

KOKKUVÕTE

Uuringu tulemustest selgub, et kaasaegne vanemaealiste sotsiaalhoolekanne võiks koosneda mitte ainult hoolekande teenusest, vaid samal määral ka õppimise tuge pakutavast teenusest. Selle juures peaks tõstma ka vanemaealistega töötavate inimeste teadlikkust vanemaealiste õppimisvajadusest -võimekusest ja võimalustest. Seega on vajalik arendada sotsiaalhoolekande teenust, mis pakuks toetust õppimiseks vanemaealisena. Selle teenuse osutamisel saab vanemaealine olla panustav ühiskonnaliige, kes käib kaasas ühiskonna arengutega ja teeb koostööd kogukonna (nii omaealiste kui ka nooremate) liikmetega. Üheks potentsiaalseks õppimisvõimaluseks ja sotsiaalse isoleerituse vältimiseks on digivahendite kasutamine ja veebipõhiste õppimisvõimaluste kasutamine. Selleks saaks rakendada Eestis koolitatud digimentorite oskuste ja teadmiste baasi. Seda arvamust kinnitasid ka sotsiaaltöötajad, rõhutades professionaalse teenuse arendamise vajadust. Uurimisseminari töös sain ülevaadet vanemaealistega tegelevate sotsiaaltöötajate seisukohta selles küsimuses.

- EPALE Keskus. (2021, jaanuar 28). *Vanemaealiste õppe- ja arendusvõimaluste pakujate üleriigiline küsitlus* [Text]. <https://epale.ec.europa.eu/et/content/vanemaealiste-oppe-ja-arendusvoimaluste-pakujate-uleriigiline-kusitus>
- Halitski, J. (2000). *Обучающая геронтология*.
http://www.znanie.org/jornal/n3/st_obuch_geront.html
- Hankewitz, H. (2020). *Meie elurõõmu ja tervise varakamber*. Vanurite Eneseabi- ja Nõustamisühing.
- Kutsekoda. (s.a.). *Kutsestandardid: Sotsiaaltöötaja, tase 6*. Kutseregister. Salvestatud 5. detsember 2021, <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/10536213>
- Mikko Lagerspetz. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid: Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Praxis. (2017, veebruar 22). *VANEMAEALISED EESTIS Kuidas vananeda aktiivselt ja väärikalt?* <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/10/Vanemaealised-Eestis-22.02.17-.pdf>
- Sakkeus, L. (2012). Rahvastikuvananemine -väljakutse ühiskonnale. *Eesti Statistikaamet*, 22, 73–85.
- Sotsiaalministeerium. (2013). *Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020*.
- Selg, M. (2014). Sotsiaaltöö. *Sotsiaaltöö professiooni ülemaailmne definitsioon, Tervise Arengu Instituut*. <https://www.tai.ee/en/node/12440#joonel%201>
- Tambaum, T. (2021, november 18). *Tallinna Ülikooli saatesari “Ekspert eetris”*.
<https://www.youtube.com/watch?v=cSMGsTRTxwo>
- Tallinna Linnavalitsus. (s.a.). *Sotsiaalhoolekanne | Arengustrateegia Tallinn 2035*.
Salvestatud 5. detsember 2021, <https://strateegia.tallinn.ee/sotsiaalhoolekanne>
- Tambaum, T. (2012). *Ühiskond, eakad, õppimine*. TLU: Geragoogika 1. moodul - Miks on vaja õppida vanas eas.

https://www.tlu.ee/opmat/ka/opiobjekt/geragoogika/151_hiskond_eakad_ppimine.htm

l

Tambaum, T. (2016). Haridusgerontoloogia. *Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele* (lk 247–280). Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tambaum, T. (2021a). *Seminar: Seenioritöö—Hobi või amet?* Seminar: Seenioritöö - hobi või amet? https://www.youtube.com/watch?v=-8lP_ITORyo

United Nations, G. A. (2020). *Resolution adopted by the General Assembly. United Nations Decade of Healthy Ageing (2021–2030)*. WHO.

World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health: Summary* (WHO/FWC/ALC/15.01). World Health Organization.
<https://apps.who.int/iris/handle/10665/186468>

World Health Organization. (2020). *Decade of Healthy Ageing: Plan of Action*. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/m/item/decade-of-healthy-ageing-plan-of-action>

Ванюхина, Н. (2014). Мотивы учения студентов „университета третьего возраста“. *Карельский научный журнал*, 1 (6), 48–51.

Ендылетова, Н. С. (2015). Особенности мотивации к обучению пожилых людей в Университете третьего возраста. *Студенческая Наука И Ххi Век*, 12.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25222848>

Кошарная, Г. Б., & Щанина, Е. В. (2013). Особенности обучения пожилых людей. *Интеграция образования*, 4 (73), 57–61.